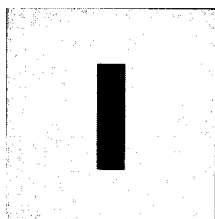

Iztok Mlakar *kantavtor in igralec o svojem Pašjonu*

Zdelo se mi je, da je zlodeja treba vzeti v bran

**Ervin Hladnik -
Milharčič**

**FOTOGRAFIJA
Tomaž Skale**

IZTOK MLAKAR JE V TRENUTKU NAJVEČJE KRIZE EVROPSKE UNIJE IN NJENIH PERIFERNIH DRŽAV vzel v roke Sveto pismo in začel prebirati evangelije. Napisal je svojo zgodbo Jezusa Kristusa in ji dal naslov Pašjon. Čas in gradivo sta primerna za grško tragedijo, Mlakar pa nikoli ni slovel kot avtor, ki na oder postavlja predvidljive predstave. Tudi v glasbi je najbolj izviren kantavtor vseh slovenskih jezikov. Iz Jezusove zgodbe je naredil briljantno komedijo in muzikal. Iz evangelijev se razleže pojoči demonični smeh Novogoričana, ki se je za to priložnost oblekel v hudiča. Zgodbo, ki se začne v Betlehemu in konča na Kaľvariji v Jeruzalemu, pripoveduje Belcebub. Mlakarjev peklenšček je zelo človeški lik, ki se v sijajnem goriškem narečju giblje skozi pripoved, v kateri samo Jezus Kristus govori knjižno slovenščino, Janez Krstnik pa najlepšo govorico Soške doline od preboja fronte pri Kobari-du naprej. Pravijo, da je vsaj en župnik skoraj zamudil mašo, ker se je zatopil v branje. Izvirnik je težko preseči, vendar je Mlakar prišel zelo blizu. Z zelo spoštljivim obravnavanjem svetih spisov je naredil zares smešno predstavo.

Nova Gorica v središču mesta nima cerkve.

Ima pa igralnico, in včasih je bil tam tudi kino.

To je dobro izhodišče za

razmislek o poslednjih rečeh.

Počasi. V Novi Gorici je enako kot tukaj čez v Gorici, v Italiji. Središče Gorice je bil Raštel, trgovska ulica. Raštel je bil jugoslovanski. Cela država je tja hodila nakupovat. Tam Italijana nisi srečal, govorilo se je slovensko. Zdaj se je vzpostavilo ravnotežje. V Novi Gorici ni Raštela, ampak igralnica, kjer je večina Italijanov, govori se italijansko. Jing in Jang.

Mesti živita v sožitju?

Vedno sta živeli v nelagodnem sožitju. Nova Gorica je nekaj ulic, ki išče mesto. Ni čisto jasno, kaj je in kje je kaj. Tudi centra ne boste

lahko našli. Težko je določiti, kje naj bi bil. Počasi se pomika proti gledališču. Tukaj sediva na železniški postaji, ki je bila najbolj čudna postaja na svetu. Izstopil si iz vlaka in se znašel na meji. Nisi mogel zgrešiti. Pred tabo je bila mreža. Na drugi strani je bila Italija. Meja je bila nekaj zelo smešnega, en velik vic. Vedno je presenečala. Nikoli ni bila tisto, kar si mislil, da bo. Na italijanski strani so se zelo bali padca meje. Strašili so jih, da bodo takoj vdrle slovanske horde, ki bodo vse zasedle. Zgodilo pa se je obratno. Z njihove strani prihajajo begunci na našo stran. Iz Padske nižine hodijo v Novo Gorico narkomani kupovat mamila, ker tukaj v dežurni lekarni ceneje dobijo igle kot doma.

Je meja vplivala na vaš pogled na svet?

In še kako. Brez meje bi bil jaz drug človek. Na svet sem prišel takrat, ko je v hišo prišla televizija. V Ljubljani so imeli en kanal. Mi smo imeli tri. Že kot otrok sem razumel italijansko, ker sem gledal italijanske risanke. K nam je čez mejo vse prišlo prej. Glasba, knjige, filmi. Ampak ni šlo samo v eno smer. Italijani so k nam hodili gledat filme, ki so bili pri njih prepovedani. *Zadnji tango v Parizu* je bil morda najbolj znan, ampak bilo jih je več. Preden je meja padla, je bil ta kraj bolj resno stičišče, kot je sedaj. In tudi več smo vedeli. Veliko bolj nas je zanimalo, kaj se dogaja na drugi strani. Veliko močnejše nas je iritiralo. Sam sem vzljubil Totoja, ker me je zanimala alternativa na drugi strani.

Tukaj ste živeli v najbolj napredni

družbenoekonomski formaciji na svetu,

čez mejo pa ste hodili po kavo in kulturo?

In na Italijane sem gledal s prezirom. Seveda. Prezir je bil vzajemen. Tako kot vse drugo.

Je jezik, ki ga govorite, tudi produkt medsebojne penetracije med slovenščino in italijanščino?

Ja. Seveda. Težava, ki jo imajo Slovenci s slovenščinami, je nastala zato, ker je večina intelektualcev študirala na Dunaju, ne pa v latinskih državah. Od tod prideta zadržanost in svetobolje. Da ne bo nesporazumov. Vse je legitimno, vendar je premalo. Na burji je več možnosti. Od Totoja do Daria Foja me je

prevzel sproščen smeh. Rasel sem z italijanskimi televizijskimi šovi, kjer je Pippo Baudo govoril: »*Ma com'e bello quando si improvvisa.*« Ma kako je lepo, ko se improvizira. Veste, da me je to prevzelo, da se mi je zdelo zanimivo, in predvsem, da na tej strani meje manjka. To je postalo del mene in mojega jezika. Ko so me začele zanimati punce, jim nisem mogel peti v knjižni slovenščini. Pogledale bi me v oči in rekle, da lažem. Knjižni slovenščini manjka ena komponenta. Jezikoslovci so staknili glave in policijsko določili, kaj je prav in kaj ni. To je, to ne. Angleži imajo oxford english, queens english, scottish, cockney in še nekaj drugih jezikov. Vsi ti jeziki se govorijo. Tudi v javnosti, na radiu, na televiziji. To so govorjeni jeziki in torej gledališki jeziki par excellence. Gledališki jezik ima organski odnos do govorjenja. Pri knjižnem jeziku si moramo izmisliti vse od fonemike naprej. Pri dialektu pa ne. Dialekt je narejen za govor. Ima več nivojev. Nekaj lahko povem samo z glasovi, ne da bi sploh uporabljal besede. V prvih letnikih akademije so se mi stvari razjasnile, ko smo se učili pravilne izgovarjave. Jaz sem bil kameleon, kar je za nas provincialce zelo značilno. Na sprejemnem izpitu sem se tako prenaresjal, da me je profesorica vprašala, če sem Ljubljčan. Raje ne bi povedal, od kod sem.

Ali ni tako, da ste si jezik, ki ga uporabljate, sami izmislili?

Malo bolj zapleteno je. Meni je *commedia dell'arte* zelo pri srcu. Tam vsak lik govori jezik, ki ustreza temu, kar predstavlja. Profesor govori v bolonjščini. Zanni, reven in tumpast fakin, govori v narečju Padske nižine. Pantaleone govori beneški dialekt. Vendar so bili vsi ti jeziki hibridni. Glede na potrebe so vanje prihajale tudi druge besede. Sam si rad sposojam, če vljudno rečem. Včasih si kaj izmislim. V mojem jeziku so tudi neologizmi. Okvir pa je jezik, ki sem ga naučil tukaj na meji. Nanj nalagam nove besede.

Osnova je novogoriščina?

Ja. Nanjo vplivajo briško narečje, solkansko in vipavsko. Solkanščina je arhaičen jezik, ki se ga da najlepše napisati. Ne potrebuje posebnih znakov razen za grleni h. To so osnove mojega jezika. Včasih pa delam eksperimente v cerkljanščini, rečem kaj po ajdovsko. Uajdovsko, če smo natančni. Jezik je odvisen od lika, ki ga hočem opisati. Sem pa mestni človek. Narečja sodijo k urbani kulturi. Z vsem spoštovanjem do pokojnega Slavka Avsenika, to sodi nekam drugam. To sodi k šansonom, čeprav nimam rad te besede. Bolj mi je všeč italijanski izraz. *Canzone d'autore*, avtorska pesem. Tako kot pri vinu poznaš njeno poreklo in ti ne morejo podtakniti po-

naredka, ker je ni mogoče imitirati. Veš, kdo je njen lik, o čem govori, kaj je njegov problem. Prav na tistem mestu, kjer stoji.

Hkrati pa ste umetnik...

Lepo, da me zmerjate, pa vam nisem nič naredil...

... in hočete, da je sporočilo univerzalno.

Ah, to pa. To ni lokalizem. Jaz delujem lokalno, mislim pa globalno. Znam pa tudi delovati globalno in razmišljati lokalno. Tako kot pravijo Judi: Če rešiš enega človeka, si rešil cel svet. Če enemu dopoveš, kaj misliš, si povedal vsem. Umetniška izpoved seveda ni psihiatrična izpoved. Stvari je treba povečati, jih karikirati, da so prepoznavne. Jasno, da iščem, v sebi, vendar hočem narediti resnico resničnejšo od nje same. Zaradi tega na prvi pogled delujem eksotično. Na televiziji so imeli z mano težave. »Kva če b' ti to v slovensko prevedu.« Katero slovenščino? Moj jezik je moj inštrument. Sam sem ga skonstruiral. Začnem pa ne pri jeziku, ampak pri človeku, ki ga opisujem. Iz njega izhaja jezik, ki ga uporabim. V *commedii dell'arte* jezika ne moreš ločiti od lika. Tako je z mojimi pesmimi.

In zdaj ste se odločili, da boste našli jezik Jezusa Kristusa, in ste naredili svoj pasijon? Ali ni to malo čez mejo?

V resnici je to bolj liturgična drama kot pa pasijon. Pasijon bi moral iti po postajah. Ker pa je že Slehernik šel po postajah, sva z Vitom Tauferjem prišla do druge rešitve in sva naredila kvadraten oder.

Ampak predloga je znana. Uprizorili ste trpljenje Jezusa Kristusa, kakor ga najdemo zapisanega v evangelijih.

To je res. To seveda je Pasijon.

Z njim ste vstopili v srednji vek.

Ja. Zdelo se mi je, da to zelo ustreza našemu času. Zgodba je zelo sodobna.

Zakaj pa ste za pripovedovalca Jezusove zgodbe izbrali Hudiča v rdeči obleki in z rogovi?

A je to res treba pojasnjevati? Barva pove vse. Navdihnili me je opravičevanje slovenske rimskokatoliške cerkve okrog kolobocije z mariborsko nadškofijo. Škof Andrej Glavan je rekel, da je bil v nadškofiji na delu zli duh. Oprostite. Nisem mogel dopustiti, da gre ta kelih mimo mene. Rečeno je bilo res šarmantno. Spravljaš se na nekoga, ki se ne more braniti, in nanj vališ krivdo? Čakaj, čakaj. Nič ni bil on na delu. Zlodej te ne prime za roko in pelje v skušnjava. Pokaže ti, kje je, noter greš pa sam. Zdelo se mi je, da je moja dolžnost ga vzeti v bran in

povedati njegovo zgodbo skozi njegova usta. Zlodej pošteno odrajta svojo pokoro. Uprl se je, naredil neumnost pred bogom in celo večnost v peklju opravlja koristno delo za boga. Čisti za grehi. Zdi se mi skrajno nepošteno, če se na njega zgovarjajo, ker so oni naredili greh. To, če smem tako reči, ni krščansko.

Peklenščka ste vzeli v bran?

Seveda. Če pa ga po krivem obtožujejo za stvari, ki jih ni on zakrivil. Njegov greh je znan in za to plačuje. Ni pa on kriv za vse.

Ampak, zakaj ste ga naredili simpatičnega?

Zato, ker je simpatičen. A vam ni simpatičen? Ima malo manihejske poglede na svet, to je res. Vendar je od vseh božanstev najbolj človeški. Ve, da je grd, da ga nihče ne mara in da mora delati. Na koncu tudi reče. »Imam dušo. Hudič sem, nisem človek.« V naših predstavah o življenju manjka prav ta komponenta grešnosti, mesenosti in tega, da sebe jemlješ z nekaj rezerve. Hudič je v Jezusovi zgodbi konsistenten od začetka do konca. On pozna ljudi, Jezus pa je v vsej svoji dobroti in srcu negotov. Vprašanje, če razume ljudi, ostaja odprto.

Recimo, da bralci poznajo evangelije...

Bolje bo, če rečeva, da jih ne. Verjemite. Jaz sem želel vse skupaj narediti brez Jezusa. Vsak prizor bi se zgodil deset minut po čudežu ali pet minut pred njim. Pozanimal sem se, pa so mi vsi rekli, da ne bo šlo. Če bi hotel na široko igrati okrog evangelijev, nisem mogel računati, da bo hudičeva pripoved razumljena. Moral sem se držati predloge, vendar je predstava narejena tako, da je mogoče razumeti več, če več veš. Nekaj je hudobije v tem. Poznavalci evangelijev se najbolj smejejo, smejeti se morajo pa vsi.

Ker ste rojeni v Novi Gorici, niste krščeni in niste hodili k veronauku...

... in to morate razglašati na ves glas?
... sklepam, da vas ni zanimala eksegeza svetih tekstov.

Ne. To res ni bil moj namen. Jaz sem veliko tega bral in videl veliko uprizoritev. Zgodba je fascinantna. To je zgodba o idealizirani ljubezni v hudičevem svetu. Najprej sem hotel narediti čisto majhno zgodbo o Herodu Antipi, sinu Heroda Velikega. To je mali diplomat, okrog katerega se dogajajo velike reči. On je neumen in razvjen. Vito Taufer mi je rekel, naj raje naredim kar cel pasijon. Počasi sem začel delati prizore. Čisto nazadnje prizor kartanja za obleko. Samega križanja sem se bal.

Kakšno zvezo ste vzpostavili z našim časom?

Naš čas je za to zgodbo inspirativen. To je zgodba o našem času. Živimo v razsuti pokrajini, v kateri ni nikogar, in ničesar ni, kar bi nas povezovalo v gibanje. Mirujemo. Stvari so padle in ležijo na tleh. Dopovedujejo pa ti, da je prav, ker je vse na tleh. To je to, tako mora biti, ni nobene alternative. Idealizem? Stane. Je predrag. Izšli smo iz zavožene družbe, v kateri pa se je verjelo, da je izhod možen, iskali smo ga in mislili, da smo ga našli. Zdaj pa ni niti potrebe po iskanju izhoda. Ne govorim samo o neoliberalizmu, ki je neumna ideologija. Gledal sem trapast ameriški film, ki me je zabaval. Nekdo se zbudi po petsto letih spanja, ko je na svetu zavladovala neumnost. Osem oskarjev dobi film z naslovom *The Ass*, v katerem 90 minut kažejo rit. Polja zalivajo z gatoradom, ker vsebuje elektrolite. To je dobra podoba našega sveta, ki je zašel v osmi greh. Puhlost je moda, njegova glavna značilnost.

To v slovenščini zvezni zelo znano, ampak vi ne ponujate običajnega malodušja.

Mi ne pade na kraj pameti. Zato delam komedije. Komedija je drama plus čas. Smeh je delo zrelosti in treznega razmisleka. Smeh ima več funkcij. Res je tudi blažilo. Kot je rekel Ježek, je mazivo, ki omogoča, da svet sploh teče naprej. Jaz smeh razumem drugače. Človeka spravim v smeh zato, da počasi spozna, kako so stvari, ki se jim smeje, v njem samem. Pameten človek se smeje samemu sebi. Jaz mu samo pomagam. Opravljam družbeno koristno delo komedijanta. V to verjamem bolj kot v čustvovanje. Ko si mlad, moraš imeti ogromno srce. Ko postaneš malo starejši, veš, da so se stvari nekoliko relativizirale, zgodba se počasi izteka, absurd pa je sestavni del zgodbe sveta. Moraš ga sprejeti. Takrat je čas za smeh. Za zrel smeh. To ni čas norčavosti, ne malomarnosti, ne omalovaževanja in ne cinizma. Ciničen smeh me ne zanima. Jaz se ne posmehujem, silim te v smeh. V *Pašjonu* so elementi melodrame. Jezus gre od doma, Jožefu pa je težko. »Bog se iz nas heca,« pravi. »Posodi nam otroke, zato da nam jih odvzame in smo potem še bolj sami kot prej.« V zgodbi so tragični prizori. Ampak če je smeh dober, v sebi vedno skriva solzo. Nasmejati se do solz ni banalna stvar. Zahteva pa svoj čas. Ko se preneha norenje in čustvovanje, se nasloniš nazaj in nasmeješ.

Se tukaj giblujete po delikatnem terenu?

Zelo. Ko sem se pojavil s *Pašjonom*, sem šel gledat odzive. Odziv pa je bil zanimiv. »Se hecaš iz Jezusa, a?« To peče. »Kar poskusi se hecati iz Mohameda.« Zanimivo. V *Pašjonu* ni namreč nič blasfemičnega. Jezus je takšen kot v evangelijih. Z majhnimi modifikacijami. Dodal sem mu nekaj stavkov, ki so v bibliji

očitno manjkali. Zgodba je nedotaknjena. Ljudje okrog njega pa so iz mesa in krvi. Tako mora biti. Od Marije in Magdalene do Janeza Krstnika, vsi govorijo v človeškem jeziku.

Barabi pa ste dali starše. Kje ste našli Biblijo?

Sama mi je prišla v roke. Barabi sem seveda moral dati starše, in dal sem mu, da se je rodil na isti dan kot Kristus. Odrešenik in tisti, ki nas pelje naprej v svetlo bodočnost, sta vrstnika. Like iz evangelijev srečujem na cesti. Pismouka in Farizeja res ni težko prepoznati kot komični figuri. Temu je treba dati tempo in gledalca potegniti v vrtinec smeha. Zanimajo me salve smeha, val. Saducej in Farizej kot narodna elita skorajda ne potrebuje avtorskih posegov. Pri Ponciju Pilatu sem okleval, če naj mu dam nemški, italijanski ali francoski naglas. Izbral sem evropsko smer in mu dal nemški naglas. Jezusova pot vodi mimo vseh teh ljudi skozi naš čas. Kdo ga prepozna, kdo ga ne prepozna. Kdo mu sledi in kdo ne, kdo ga zagradi kot motnjo. To je zgodba o večni ljubezni, o čudežu, o izdajstvu. Jaz sem jo samo spustil skozi naš čas. To je tragedija s srečnim koncem. Jaz na koncu ostajam optimist. Ohranjam upanje in od publike pričakujem širok nasmeh.

Kako lahko vztrajate pri komediji v trenutku, ko v Srebrenici politiki sami sebe prikazujejo kot žrtve, medtem ko iz Grčije delajo tragedijo? Zato, ker je smeh gesta upora. Smeh je upanje, upanje pa je tudi gesta upora. Geslo našega časa je, da ni druge alternative kot ta, ki jo ponuja oblast. Seveda je alternativa. Vedno je alternativa. Če je ni, si jo bom jaz izmislil. To je moja poklicna dolžnost. Ne bom poslušal vedno večjih oslarij in jih sprejemal kot razumno politiko. Briga me, kaj pravi javno mnenje. O grški tragediji pa tudi kaj vem. Antični Grki so na oder dali čez dan tri tragedije eno za drugo, zvečer pa so morali igrati komedijo. Potem ko je hudo, hudo, hudo, trikrat hudo, ne preostane drugega. Material je isti. Drama plus čas, to je komedija.

Komedija vrne življenje?

Ja. Tragedija kaže ljudi, kakršni bi radi bili. Tako bi se radi videli. Tako bi radi razumeli svojo usodo. Komedija nas kaže takšne, kot smo. V tragediji človek umre, vendar umre junaške smrti. Ljudje si to želijo gledati. Tragedija je zelo komercialna produkcija. Komedija ti to veselje prekine: »Takšni ste pa zdaj v resnici.«

Kakšna je socialna funkcija ironije?

Zbijanje šal je socialno mazivo. Z ironijo pa

paraš živce ljudem, ki živijo od resnobnosti, razkrinkaš sprenevedanje. To ni enkratno dejanje, ampak proces. Ironija je pogled na svet, ki kaže na odnos do sveta in njegovih problemov. Sproži smeh, smeh pa daje korajžo. Z enim vicem seveda ne narediš revolucije. Vendar je humor pot do sprememb, tudi do teh, ki so se zgodile nam in nam morda niso všeč. Proces tranzicije je zelo ironičen posel.

Kdo je v *Pašjonu* zgled? Franz Kafka ali Jaroslav Hašek? Josef K ali Švejk?

V tem vprašanju je past. Kafka je zelo duhovit pisec. V šoli so nas učili, da gre pri njem za grozo in brezizhodnost, ampak on se ju loteva z močjo ironije.

Je Švejk potem tragična figura?

Tudi.

Kam sebe postavljate med ta dva?

V Srednji Evropi ste vedno ali ob vrčku piva v Švejkovi pivnici U Kalicha ali nekje na občini v labirintu pisarn, kjer je delal Kafka. Meni je betula bližje. Zanima me Rabelais, karneval. Oba sta mi ljuba, ampak, če moram izbirati, vzamem Švejka.

Vzamete težjo vlogo? Ali ni lažje opletati s tragiko?

To je res. Komedija je minorna zvrst, ki se jo omalovažuje. Je pa veliko težja od drame. Ko si na odru in igraš v drami, si veliko bolj na varnem. Drama dobro prenaša tišino. Če so ljudje pri tragediji tihi, igralcu ni zelo težko. Seveda z odra slišiš pokašljevanje in iskanje bonbonov po torbi, zaslučiš, da si dolgočasen. Če pa je pri komediji tišina, vsi trpimo. Če ni odziva, če ni interakcije, je težko. Padel si v prazno.

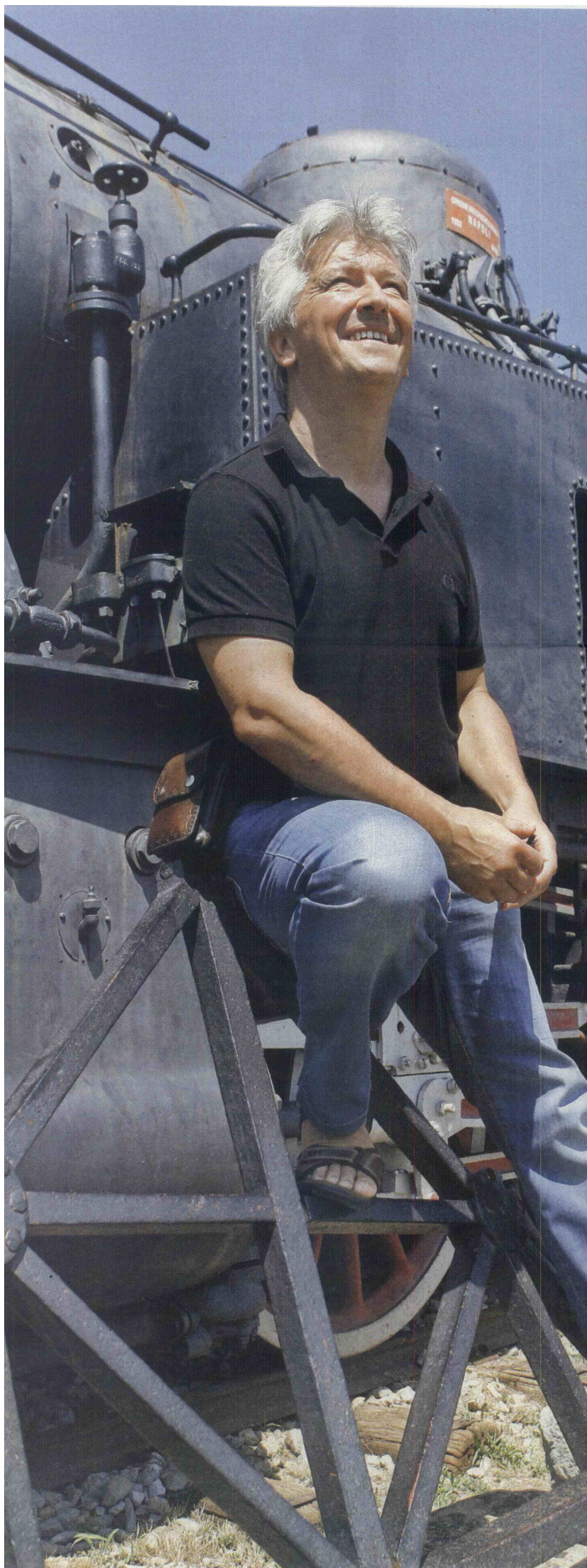
Vi meje ne poznate, kajne?

Jaz sem rasel ob meji in jo dobro poznam. Vem tudi, kako se jo prehaja. Ob meji zelo dobro veš, kaj je prav in kaj ne. Mene pri *Pašjonu* ni zanimala blasfemija.

Nevernika blasfemija res ne more zanimati.

Točno to. Privlači me dva tisoč let stara zgodba, ki se je ohranila pri življenju. Inspirativen je biblijski pesimizem. Vsi ljudje smo od Adama in Eve in torej grešniki. To ima zanimive socialne konotacije. Zakaj bi varal svojo ženo, če so vse enake? S stisnjenimi zobmi je treba oprostiti hudo. Po koncu maše si vsi podajo roke, čeprav so na smrt skregani in se sovražijo. Prisilna sprava je za dramatika nekaj skrajno privlačnega. Agape, ta najvišja oblika

ljubezni, ki boga napelje, da ljudem žrtvuje svojega sina. Kristjani so na začetku organizirali skupna kosila, iz česar so nastale maše. Če hočeš jesti skupaj, se moraš pobotati. Predstavljam si levičarje in desničarje, ki vsak dan pod prisilo jedo skupaj za isto mizo. O čem bi se pogovarjali? Moja tarča sta moč in neumnost in dialektika, po kateri neumnost pride na oblast. Ni pa oblast moja publika. Jaz ne govorim oblasti. Oblastnike zadeneš tako, da zadeneš ljudi, ki jih volijo. Sebe razumem kot panj, ki gori v peči. Če enega prižgeš, je svet malo bolj topel.

Težava, ki jo imajo Slovenci s slovenščinami, je nastala zato, ker je večina intelektualcev študirala na Dunaju, ne pa v latinskih državah. Od tod prideta zadrta in svetobolje.

Tragedija kaže ljudi, kakršni bi radi bili. Tako bi se radi videli. Tako bi radi razumeli svojo usodo. Komedijska nas kaže takšne, kot smo.

Škof Andrej Glavan je rekel, da je bil v nadškofiji na delu zli duh. Oprostite. Nisem mogel dopustiti, da gre ta kelih mimo mene.